

MIŁOSZ T. WALERZAK, DARIUSZ ŚWIERK, MICHAŁ KRZYŻANIAK,
PIOTR URBAŃSKI*

THE DEVELOPMENT OF BUILDINGS AS A THREAT TO THE INTEGRITY OF THE EDWARDOWO ESTATE IN THE CITY OF POZNAN

ROZWÓJ ZABUDOWY JAKO ZAGROŻENIE DLA ZACHOWANIA INTEGRALNOŚCI ZABYTKOWEGO ZAŁOŻENIA DWORSKO-FOLWARCZNEGO W EDWARDOWIE

Abstract

The Edwardowo estate in the city of Poznan suffers from intense anthropopressure. Once calm and situated on the city's outskirts, the estate is surrounded with establishments which interfere with its integrity nowadays. The aims of the paper were: to identify the threats rising from progressing urbanization, to determine a scale of historic value destruction and to make revalorization recommendations. The achievement of those aims was possible after analytical methods were used. The applied methods allowed for the creation of scientific analysis and 3D models. Despite the fact that the historic value of the Edwardowo estate is under threat, it is suitable for restitution.

Keywords: spatial composition analysis, historic park, border of a historic park

Streszczenie

Założenie dworsko-folwarczne w poznańskim Edwardowie podlega ciągłej, intensywnej antropopresji. Niegdyś spokojny obiekt, zlokalizowany poza granicami miasta, dzisiaj otoczony jest obiektami coraz mocniej ingerującymi w integralność tego zabytkowego i cennego przyrodniczo miejsca. Celem pracy były: identyfikacja zagrożeń wynikających z postępującej urbanizacji terenów niegdyś podmiejskich, określenie stopnia zniszczenia tkanki zabytkowej oraz sformułowanie wytycznych do rewaloryzacji zabytkowego założenia dworsko-folwarcznego w Edwardowie. Osiągnięcie wymienionych celów możliwe było dzięki zastosowaniu metod analitycznych oraz rozbudowanego instrumentarium, które pozwalają na stworzenie analiz oraz trójwymiarowych modeli. W efekcie przeprowadzonych badań stwierdzono, że zespół dworsko-folwarczny kwalifikuje się do restytucji mimo intensywnej ingerencji w jego substancję zabytkową.

Słowa kluczowe: analiza kompozycji przestrzennej, park zabytkowy, granica zabytkowego parku

* PhD. Eng. Miłosz Walerzak, PhD. Eng. Dariusz Świerk, PhD. Eng. Michał Krzyżaniak, PhD. Eng. Piotr Urbański, Department of Landscape Architecture, Faculty of Horticulture and Landscape Architecture, Poznan University of Life Sciences.

1. Introduction

Originally the manor and park complex in Edwardowo together with the grange was the property of Earl Edward Raczyński. The settlement used to be situated outside the village of Jeżyce, near the road to the village of Ławica. At present it is an exit road leading from the centre of Poznań to Buk and further to Nowy Tomyśl. The place was first mentioned in the 16th century and the estate was probably named after its first owner.

The present layout of the estate appeared in the late 19th century, when the grange was extended westwards and northwards. At the time the estate consisted of three parts used for different purposes. There is a park on the northern side of the present-day Bukowska Street, in the western part of the estate. A suburban manor was built there¹. This small residence and its surroundings, which originally occupied an area of about 8 ha, were the representative part of the park. The manor was built in the Art Nouveau style in the late 19th century. It was built from brick and had a ground level, usable loft and basement. The mass of the manor was covered with a tiled half-hip roof².

Over the years there were changes in the shape of the area around the grange sheds. Originally it was a rectangle, whose longer side ran along the north-south axis. The area of the estate was changing and at present the axis of the composition runs along the east-west line. The estate was developing and changing its limits. A fragment of an 1880 Prussian map shows that three sides of the manor were surrounded by a garden.

After World War II the estate was owned by the Military Property Agency. Due to the fact that for many years entry to the park was prohibited, it is difficult to show all modifications of the original state.

The area of the park consists of two rectangular plots, which are separated by the main road and surrounded by neglected dirt roads. On the southern side of the estate there was an asphalt road running parallel to the present-day Bukowska Street and leading to the grange buildings. Due to the reconstruction of Bukowska Street the road was excluded from the park limits. A fragment of the carriageway and pavement was built in this place. In the northern part of the park, behind the manor, on the destroyed terrace-side there is a big concrete circle, which used to be the resting place. It was surrounded by a path with trees. There may have been a gazebo³. At present the place has been intensely overgrown with self-seeded white mulberries (*Morus alba* L.) and Norway maple-trees (*Acer platanoides* L.). There is still a conker-tree (*Aesculus hippocastanum* L.) alley, which used to lead from the manor towards the gate. There are also rows of Norway spruce-trees (*Picea abies* (L.) H. Karst).

Over the years there were numerous constructional works done in the park. The most significant change in the shape and limits of this historic spatial arrangement took place in 2010, when the historic grange gate and a fragment of the brick wall were moved several dozen metres northwards. The reconstruction of Bukowska Street caused reduction in the southern part of the park area. The wall and one of the gates were removed. At the same time some of the buildings in Edward Raczyński's grange were pulled down. This investment made a sig-

¹ J. Goszczyńska, *Majutki Wielkopolskie*, Tom VIII: *Miasto Poznań*, Fundacja Ochrony Dziedzictwa Wsi i Rolnictwa w Szreniawie, Muzeum w Szreniawie, Towarzystwo Miłośników Miasta Poznania, Szreniawa 2004, pp. 11-13.

² *Ibidem*, p. 13.

³ T. Kirschke, *Ewidencja Parku dworskiego Edwardowo w Poznaniu*, manuscript, Archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków, Poznań 2007, p. 20.

nificant change in the shape of the first plot in the park. It was indented several dozen metres in the southeast corner. There were also changes in the traffic routes in this area. The dirt road running along the conker-tree alley, which may have led to the entrance gate, overgrew with self-seeding plants. The area near the concrete circle and the roads which must have led to it and connected it to the manor terrace are also overgrown with self-seeded plants.

Edwardowo grange can be seen on 1860 maps. The grange buildings were located along the northern, southern and western frontage of the grange yard⁴. On the western side of the old grange there is still a brick wall and a gate connecting the grange and residential parts of the estate. The gate was built between 1910 and 1914, probably in the Art Deco style. It was made from prefabricated concrete elements, which were a very realistic imitation of stone-hewed blocks⁵.

On the southern side of the present-day Bukowska Street there is a colony of the grange workers' houses. It consists of four residential and four storage buildings. The whole colony was historically surrounded by a brick wall⁶.

2. Aim of study

The aim of the study was to identify the dangers resulting from the progressing urbanisation of former suburban areas, to determine the degree of destruction of historic places and to formulate the guidelines for revalorisation of the historic manor and park complex in Edwardowo.

3. Description of study

The object of the study was the manor and park complex in Edwardowo. The place was characterised by a small (2-3 ha) park surrounding the manor (villa) built in the late 19th century. At present the area of the park estate is about 1.5 ha.

The following field methods were applied in the research: dendrological inventory, dendrochronological inventory and analysis of the species composition. The following study analyses were also applied: historical analysis, archive analysis⁷, spatial composition analysis and scenic connections analysis⁸. The spatial composition analysis was chiefly based on late 19th century and early 20th century topographic maps showing the manor and park complex in Edwardowo, including the grange and residential colony.

⁴ J. Goszczyńska, *op. cit.*, s. 15.

⁵ *Ibidem*, s. 16.

⁶ *Ibidem*, s. 17.

⁷ L. Majdecki, *Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, p. 127, 142.

⁸ M. Walerzak, *Analiza kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych w procesie wartościowania historycznych układów ogrodowych na wybranych przykładach z terenu Polski*, [in:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (ed.) B. Szmygin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa – Lublin 2012, p. 238.

The available 1880, 1888, 1929 and 1944 topographic maps chiefly provided information on the estate limits, location of buildings, road system and landscape surrounding the estate.

Although there were only few historical photographs taken in the late 19th century and early 20th century, they proved to be of great value. They chiefly documented the early state of the estate, when the park was being established around the manor.

External threats to the estate were identified upon a site inspection and aerial photographs. The photographs clearly show the neighbourhood of the estate and gradual reduction of the park and grange area. These materials enabled us to determine the actual appearance of the garden estate and to identify its further modifications and degradation.

4. Results

We made a virtual model of the manor and park complex in Edwardowo upon an inventory of the tree stand and analysis of historical topographic maps and photographs. The simplified model, which reconstructed the spatial composition of the estate, was used for further research (Ill. 1). We analysed views inside the park estate and relations with the grange and further surroundings. Detailed interpretation of the input materials and results of field investigations enabled us to make an approximate reconstruction of plant arrangements and to distinguish the height of vegetation.

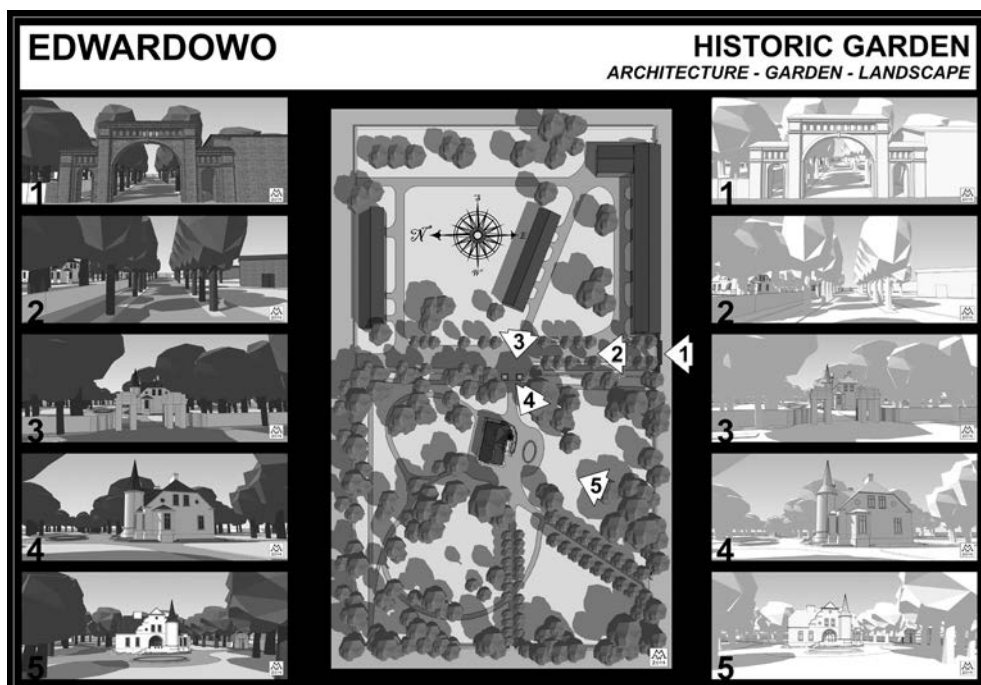
The spatial composition of the manor and park complex in Edwardowo was based on two separate plots. One of them was the park and manor, which was located asymmetrically to the plot area. The other plot included the grange.

It is possible to find strong compositional analogies between the spatial composition in Edwardowo and the palace and park complex in Naramowice, which was also situated near the centre of Poznań⁹. There is a similar arrangement and relations between the park, residence and grange. Apart from that, in both estates there was a conspicuous entrance gate and alley separating the aforementioned parts of the spatial composition.

As results from the available archives, the historical composition of the park is not well-known or documented. However, the investigations enabled us to make a very general presentation of the probable spatial composition. On the southern side there was a conker-tree alley at a 45° angle to the main axis. It led through the entrance gate to the residence. In the western part of the estate there was another alley, which ran perpendicularly to the side elevation of the manor. The other part of the park estate was arranged in the English landscape style, with a free arrangement of plant compositions and roads.

The grange was situated east of the manor and park. This utility part of the complex was separated from the representative part by a brick wall and alley. This alley may have been the main axis separating the utility part from the representative part in the whole complex. What speaks in favour of this hypothesis is the location of a conspicuous lesene-decorated arcade gate with two side wickets, which was located at the starting point of the alley (Ill. 1-2). There was another Art Deco gate leading to the manor from the grange-side.

⁹ M. Walerzak, P. Urbański, M. Krzyżaniak, D. Świerk, *Losy historycznych kompozycji ogrodowych włączanych w granice miasta Poznania na przykładzie zespołu pałacowo-parkowego w Naramowicach*, [in:] *Historyczne i współczesne ogrody w krajobrazie miast*, (ed.) A. Mitkowska et al., „Czasopismo Techniczne”, z. 6-A/2012, Kraków 2012, p. 123.

Ill. 1. An ideogram of the Edwardowo estate reconstruction. On the left: 5 chosen views. On the right: architectural elements of composition were marked (edited by M. Walerzak 2014)

Il. 1. Ideogram rekonstrukcji zespołu dworsko-parkowego w Edwardowie. Plan ogólny oraz sekwencje pięciu wybranych widoków (z lewej). Na pięciu perspektywach (z prawej) wyodrębniono architektoniczne elementy w kompozycji (oprac. M. Walerzak 2014)

Aerial photographs taken in the late 20th century and early 21st century document the process of building up the area of the manor and park complex in Edwardowo. Originally the estate was surrounded only by farmland and meadows. Distant scenic connections were directed to the panorama of Poznań and reached further towards the neighbouring estates of Marcelin, Gołęcin and Sołacz, which were located several kilometres away.

At present the estate is closely surrounded by a colony of Family Allotment Gardens in the north and east, a military zone in the west and Bukowska Street in the south (Ill. 2). The street used to be an access road leading to Edwardowo and further west. It was a historical southern limit of the estate, which separated the manor, park and grange from the colony of grange workers' houses in Edwardowo. The extension of Bukowska Street in 2010 proved to be unfavourable for the historical spatial arrangement and park. It was necessary to build a dual carriageway. As a result, the estate area was reduced by a strip of land, a few metres in width, which was cut out from the park and grange area. The wall running along Bukowska Street, where one of the entrance gates was located, was pulled down and some trees were cut. The grange utility buildings located along the axis of the road under construction were pulled down, too. In spite of such considerable interference with the limits of the manor and park complex it

III. 2. The analysis of land use in close proximity to the estate. 3D model of the Edwardowo estate – general view of the estate and close-ups to mansion and historical gate (edited by M. Walerzak 2014)

II. 2. Analiza funkcjonowania terenów w bliskim sąsiedztwie Edwardowa oraz kompilacja stanu istniejącego i ideogramu rekonstrukcji. Model zespołu dworsko-parkowego w Edwardowie. Widok ogólny obiektu w perspektywie oraz widok na dwór i główną bramę (oprac. M. Walerzak 2014)

is important to note that the historic arcade gate leading to the grange was preserved. The massive red brick gate was moved 40 metres into the estate. The operation caused further changes to the wall line and park area. The grange building, where the gate was originally located, was pulled down. At present, the southern, most representative part of the estate is not fenced at all.

It is significant for the identity of the historic complex that the north-western part of the estate in Edwardowo neighbours Henryk Wieniawski Airport and it is located almost within the aeroplane take-off and landing axis. Landing aeroplanes fly almost over the top of trees in the park. Progressing urbanisation of the neighbouring areas may cause further considerable loss to the value and attractiveness of the historic estate.

5. Conclusions

1. The manor and park complex in Edwardowo, which dates back to the late 19th century retained few elements of the park composition. Two alley arrangements and a few naturalist groups of trees are legible. The park composition is poorly legible due to a large number of self-seeded plants and trees planted casually in the late 20th century.
2. The composition of the spatial arrangement was noticeably divided into the representative part (the manor and park) and utility part (the grange). Both parts were separated by the alley which was the main axis of the estate. A conspicuous arcade entrance gate located in Bukowska Street was the starting point of the alley.
3. There are strong spatial arrangement references between the manor and park complex in Edwardowo and a similar composition of the palace and park complex in Naramowice (Greater Poland Voivodeship, Poznań County). In both cases there were similar relations between the representative and utility parts of the estates.
4. The manor and park complex in Edwardowo is endangered by the expansion of facilities in its close neighbourhood. Scenic connections with the landscape were lost completely and the extension of Bukowska Street irreversibly deformed the southern part of the estate (changes in the park limits, trees cut, wall pulled down, main gate moved, several grange buildings pulled down).
5. In view of the research and analyses it is possible to partly restore the original spatial arrangement in the park and to recover some compositional and scenic connections with the grange.

References

- [1] Goryńska I., *Parki zabytkowe miasta Poznania*, manuscript, Archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków, Poznań 1993.
- [2] Goszczyńska J., *Majątki Wielkopolskie*, T. VIII: *Miasto Poznań*, Fundacja Ochrony Dziedzictwa Wsi i Rolnictwa w Szreniawie, Muzeum w Szreniawie, Towarzystwo Miłośników Miasta Poznania, Szreniawa 2004.
- [3] Kirschke T., *Ewidencja parku dworskiego Edwardowo w Poznaniu*, manuscript, Archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków, Poznań 2007.
- [4] Majdecki L., *Ochrona i konserwacja zabytkowych założen ogrodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.

- [5] Walerzak M., *Analiza kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych w procesie wartościowania historycznych układów ogrodowych na wybranych przykładach z terenu Polski*, [in:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (ed.) B. Smygin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa – Lublin 2012, pp. 233-242.
- [6] Walerzak M., Urbański P., Krzyżaniak M., Świerk D., *Losy historycznych kompozycji ogrodowych włączanych w granice miasta Poznania na przykładzie zespołu pałacowo-parkowego w Naramowicach*, „Czasopismo Techniczne”, z. 6-A/2012, Kraków 2012, pp. 119-126.

1. Wprowadzenie

Zespół dworsko-parkowy w Edwardowie wraz z folwarkiem pierwotnie należał do hrabiego Edwarda Raczyńskiego. Osada ta znajdowała się niegdyś za wsią Jeżyce, przy drodze prowadzącej do wsi Ławica. Obecnie jest to trasa wylotowa ze śródmieścia Poznania do Buku i dalej do Nowego Tomysła. Pierwsze znane informacje o tym miejscu pochodzą z XVI w., a samo założenie zyskało swą nazwę prawdopodobnie od imienia pierwszego właściciela.

Obecny układ założenia powstał pod koniec XIX w., kiedy nastąpiła rozbudowa folwarku w kierunku zachodnim i północnym. Założenie składało się wówczas z trzech części o różnym przeznaczeniu. Po północnej stronie dzisiejszej ul. Bukowskiej, w zachodniej części założenia, znajduje się park. Na jego terenie wzniesiono podmiejski dwór¹. Nieduża rezydencja i jej otoczenie, pierwotnie zajmująca teren o wielkości ok. 8 ha, wchodziły w skład części reprezentacyjnej majątku. Dwór w stylu secesyjnym wzniesiony został pod koniec XIX w. Budynek wybudowany został z cegły i posiadał parter z użytkowym poddaszem oraz piwnicę. Bryła dworu nakryta została dwuspadowym, naczółkowym dachem krytym dachówką².

Zmianie na przestrzeni lat ulegał kształt terenu przylegającego do zabudowań gospodarczych folwarku. Pierwotnie był to prostokąt, którego dłuższy bok przebiegał na osi północ – południe. Wielkość założenia ulegała zmianom i obecnie oś kompozycji przebiega na linii wschód – zachód. Założenie rozwijało się i zmieniało swoje granice. Fragment mapy pruskiej z 1880 r. wskazuje, że dwór był otoczony ogrodem z trzech stron.

Założenie po II wojnie światowej weszło w posiadanie Agencji Mienia Wojskowego. Z uwagi na wieloletni zakaz wstępu do parku trudno wykazać wszystkie przekształcenia, których dokonano w stosunku do pierwotnego stanu.

Teren parku stanowią dwie prostokątne kwatery, przedzielone główną drogą i otoczone zaniedbanymi, nieutwardzonymi drogami. Od strony południowej założenia, równoległe do dzisiejszej ul. Bukowskiej, biegła droga asfaltowa, która prowadziła do zabudowań folwarcznych. W związku z przebudową ul. Bukowskiej opisywana droga została wyłączona

¹ J. Goszczyńska, *Majątki Wielkopolskie*, T. VIII, *Miasto Poznań*, Fundacja Ochrony Dziedzictwa Wsi i Rolnictwa w Szreniawie, Muzeum w Szreniawie, Towarzystwo Miłośników Miasta Poznania, Szreniawa 2004, s. 11-13.

² J. Goszczyńska, *op. cit.*, s. 13.

z granic parku, a w jej miejscu powstał fragment jezdni i chodnika. W północnej części parku, za dworem, od strony wyburzonego tarasu, znajduje się duży betonowy krąg, który służył jako miejsce wypoczynku, otoczone ścieżką i obsadzone drzewami³. Prawdopodobnie istniała w tym miejscu również altana⁴. Obecnie miejsce to jest mocno zarośnięte samosiewami morwy białej (*Morus alba* L.) i klonu pospolitego (*Acer platanoides* L.). W parku do dzisiaj istnieje aleja kasztanowcowa (*Aesculus hippocastanum* L.), która prowadziła niegdyś z dworu w kierunku bramy. Zachowały się też szpalery ze świerka pospolitego (*Picea abies* (L.) H. Karst).

W parku na przestrzeni lat przeprowadzane były liczne prace budowlane. Najistotniej na kształt i granice historycznego układu przestrzennego wpłynęło w 2010 r. przesunięcie zabytkowej bramy folwarcznej wraz z fragmentem ceglanoego muru o kilkadziesiąt metrów w kierunku północnym. Przebudowa ul. Bukowskiej wiązała się ze zmniejszeniem powierzchni parku w części południowej. Zlikwidowane wówczas zostało ogrodzenie i jedna z bram. Podczas tych prac wyburzono również część budynków stanowiących edwardowski folwark. Opisywana inwestycja istotnie wpłynęła na zmianę kształtu pierwszej kwatery parkowej. Została ona wcięta w narożniku południowo-wschodnim o kilkadziesiąt metrów. Zmianie uległy również ciągi komunikacyjne istniejące na opisywanym terenie. Nieutwardzona droga, biegnąca wzdłuż alei kasztanowców, która prowadziła prawdopodobnie do bramy wjazdowej, porośła samosiewami. Teren przy betonowym kręgu oraz drogi, które musiały do niego prowadzić, łącząc go z tarasem dworu, także są porośnięte samosiewami.

Folwark Edwardowo widnieje na mapach z 1860 r., a jego zabudowa umiejscowiona była wzdłuż pierzei północnej, południowej i zachodniej folwarcznego podwórza⁵. Po zachodniej stronie dawnego folwarku zachował się ceglany mur z bramą łączącą część folwarczną i rezydencjonalną. Brama, pochodząca z lat 1910-1914, wzniesiona została w stylu art déco. Zbudowana została z betonowych prefabrykatów, bardzo realistycznie imitujących kamienne, ciosane bloki⁶.

Po południowej stronie dzisiejszej ul. Bukowskiej mieści się kolonia domów pracowników folwarcznych. Składa się ona z czterech budynków mieszkalnych i czterech gospodarczych. Cała kolonia historycznie była otoczona ceglany murem⁷.

2. Cel badań

Celem pracy były: identyfikacja zagrożeń wynikających z postępującej urbanizacji terenów niegdyś podmiejskich, określenie stopnia zniszczenia tkanki zabytkowej oraz sformułowanie wytycznych do rewaloryzacji zabytkowego założenia dworsko-parkowego w Edwardowie.

³ I. Goryńska, *Parki zabytkowe miasta Poznania*, mps, Archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków, Poznań 1993, s. 24-25.

⁴ T. Kirschke, *Ewidencja parku dworskiego Edwardowo w Poznaniu*, mps, Archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków, Poznań 2007, s. 20.

⁵ J. Goszczyńska, *op. cit.*, s. 15.

⁶ J. Goszczyńska, *op. cit.*, s. 16.

⁷ J. Goszczyńska, *op. cit.*, s. 17.

3. Opis badań

Obiektem badań było założenie dworsko-parkowe w Edwardowie. Analizowany obiekt charakteryzował się niedużym, ok. 2-3-hektarowym parkiem otaczającym dwór (willę) z końca XIX w. Obecnie powierzchnia założenia parkowego wynosi ok. 1,5 ha.

Podczas badań zastosowano metody terenowe, takie jak: inwentaryzacja dendrologiczna, analiza dendrochronologiczna oraz analiza składu gatunkowego, a także analizy studialne: historyczną i materiałów archiwalnych⁸ oraz kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych⁹. Analizę kompozycji przestrzennej wykonano przede wszystkim na podstawie historycznych map topograficznych z XIX i początku XX w., przedstawiających zespół dworsko-parkowy w Edwardowie wraz z folwarkiem i kolonią mieszkalną.

Dostępne mapy topograficzne z lat 1880, 1888, 1929 i 1944 dostarczyły informacji dotyczących zwłaszcza granic obiektu, lokalizacji budynków, układu drogowego oraz wyglądu krajobrazu otaczającego posiadłość.

Zewnętrzne zagrożenia dla obiektu zidentyfikowano na podstawie wizji lokalnej oraz dzięki wykorzystaniu aktualnych fotografii lotniczych. Na nich doskonale widoczne jest otaczające obiekt sąsiedztwo oraz stopniowe uszczuplanie powierzchni terenu parku i folwarku. Materiały te miały na celu umożliwienie określenia faktycznego wyglądu kompozycji założenia ogrodowego oraz identyfikację jego późniejszych przekształceń i degradacji.

4. Wyniki

Bazując na inwentaryzacji drzewostanu oraz archiwalnych mapach topograficznych i fotografiach, w ramach badań sporządzono wirtualny model zespołu dworsko-parkowego w Edwardowie. Uproszczony model, będący rekonstrukcją kompozycji przestrzennej obiektu, posłużył do dalszych badań (il. 1). Podczas analiz prześledzono widoki wewnątrz obiektu parkowego oraz relacje z folwarkiem i dalszym otoczeniem. Interpretując szczegółowo materiały wyjściowe i wyniki badań terenowych, udało się w przybliżeniu odtworzyć układy roślinne z rozróżnieniem ich wysokości.

Kompozycja układu przestrzennego zespołu dworsko-parkowego w Edwardowie oparta była na dwóch oddzielnych kwaterach. Pierwszą był park z dworem usytuowanym asymetrycznie względem powierzchni działki, a drugą stanowił folwark.

W układzie przestrzennym Edwardowa można odnaleźć silne analogie kompozycyjne do zespołu pałacowo-parkowego w Naramowicach, znajdującego się również w bliskim sąsiedztwie centrum Poznania¹⁰. Występuje tam podobny układ i relacje pomiędzy parkiem, re-

⁸ L. Majdecki, *Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 127, 142.

⁹ M. Walerzak, *Analiza kompozycji przestrzennej i powiązań widokowych w procesie wartościowania historycznych układów ogrodowych na wybranych przykładach z terenu Polski*, [w:] *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, (red.) B. Szmygin, PKN ICOMOS, Biuro Stołecznego Konserwatora Zabytków Urzędu Miasta Stołecznego Warszawa, Politechnika Lubelska, Warszawa – Lublin 2012, s. 238.

¹⁰ M. Walerzak, P. Urbański, M. Krzyżaniak, D. Świerk, *Losy historycznych kompozycji ogrodowych włączanych w granice miasta Poznania na przykładzie zespołu pałacowo-parkowego w Naramowicach*, „Czasopismo Techniczne”, z. 6-A/2012, Kraków 2012, s. 123.

zydencją a folwarkiem. Ponadto w obu obiektach historycznie znajdowała się okazała brama wjazdowa i aleja dzieląca wspomniane części układu przestrzennego.

Z dostępnych materiałów archiwalnych wynika, że historyczna kompozycja parku nie jest dobrze znana i udokumentowana, jednakże na podstawie przeprowadzonych badań udało się bardzo ogólnie przedstawić przypuszczalny układ kompozycji przestrzennej. Od strony południowej, przez bramę wjazdową, pod kątem 45° w stosunku do osi głównej, do rezydencji wiodła aleja kasztanowcowa. W zachodniej części obiektu znajdowała się druga aleja – prostopadła do bocznej elewacji dworu. Pozostała część założenia parkowego kształtowana była w stylu krajobrazowym, ze swobodnym układem kompozycji roślinnych i dróg.

Na wschód od dworu i parku zlokalizowany był folwark. Ta gospodarcza część zespołu wydzielona była ceglany murem i aleją. Właśnie ta aleja mogła stanowić główną oś całego zespołu, rozdzielając część reprezentacyjną od gospodarczej. Przemawia za tym lokalizacja bardzo okazałej arkadowej bramy, zdobionej lizenami, z dwiema bocznymi furtami, stanowiącej początek wspomnianej alei (il. 1-2). Od strony folwarku do dworu prowadziła kolejna brama w stylu art déco.

Na bazie fotografii lotniczych z ostatnich lat XX i pierwszych lat XXI w. można prześledzić proces zabudowywania terenów wokół zespołu dworsko-parkowego w Edwardowie. Pierwotnie obiekt otoczony był wyłącznie polami uprawnymi i łąkami, a dalekie powiązania widokowe ukierunkowane były na panoramę Poznania oraz sięgały dalej w kierunku odległych o kilka lub kilkanaście kilometrów sąsiednich majątków, takich jak: Marcecin, Gołęcin i Sołacz.

Aktualnie obiekt jest ściśle otoczony od strony północnej i wschodniej kolonią Rodziny Ogródów Działkowych, od zachodniej terenem należącym do wojska, a od strony południowej graniczy z ul. Bukowską (il. 2). Ulica ta, niegdyś będąca traktem dojazdowym do samego Edwardowa i dalej prowadzącym na zachód, historycznie stanowiła południową granicę obiektu, rozdzielając dwór, park i folwark od kolonii pracowniczych domów mieszkalnych w Edwardowie. Bardzo niekorzystna dla historycznego układu przestrzennego i parku okazała się rozbudowa ul. Bukowskiej w 2010 r. Potrzeba utworzenia dodatkowych pasów jezdnych spowodowała uszczuplenie obiektu o pas kilkumetrowej szerokości, wycięty z terenu parku oraz folwarku. Zlikwidowano wówczas ogrodzenie od strony ul. Bukowskiej, gdzie historycznie znajdowała się jedna z bram wjazdowych oraz część drzewostanu. Wyburzono również budynki gospodarcze z terenu folwarku, znajdujące się w osi nowo projektowanej drogi. Pomimo tak dużych ingerencji w granice zespołu dworsko-parkowego, istotny jest fakt zachowania zabytkowej arkadowej bramy prowadzącej na teren folwarku. Potężna brama z czerwonej cegły została w całości przesunięta w głąb obiektu o 40 m. Zabieg ten wymusił dalsze zmiany w przebiegu ogrodzenia i powierzchni parku. Budynek folwarczny, przy którym pierwotnie była zlokalizowana brama, został wyburzony. Aktualnie od strony południowej, najbardziej reprezentacyjnej, obiekt nie posiada żadnego ogrodzenia.

Niebagatelny dla tożsamości zabytkowego zespołu jest fakt, iż od strony północno-zachodniej edwardowski majątek sąsiaduje z Lotniskiem im. Henryka Wieniawskiego i znajduje się niemalże w osi ścieżki startu i lądowania samolotów. Lądujące maszyny przelatują niemalże tuż nad wierzchołkami parkowych drzew. Postępująca urbanizacja pobliskich terenów może znacząco wpłynąć na dalszą utratę wartości i atrakcyjności zabytkowego obiektu.

5. Wnioski

1. Zespół dworsko-parkowy w Edwardowie o rodowodzie z końca XIX w. zachował nieliczne elementy kompozycji parku. Czytelne są dwa układy alejowe oraz kilka naturalistycznych grup drzew. Kompozycja parku jest słabo czytelna z powodu bardzo dużej ilości samosiewów i przypadkowych obsadzeń z końca XX w.
2. Kompozycja układu przestrzennego wyraźnie podzielona była na część reprezentacyjną (dwór i park) oraz gospodarczą (folwark). Obydwie części rozdzielała aleja, będąca jednocześnie główną osią założenia. Rozpoczynała się ona okazałą arkadową bramą wjazdową od strony ul. Bukowskiej.
3. Układ przestrzenny zespołu dworsko-parkowego w Edwardowie nawiązuje silnie do podobnej kompozycji zespołu pałacowo-parkowego w Naramowicach (pow. poznański, woj. wielkopolskie). W obydwu przypadkach zauważono podobne relacje między częścią reprezentacyjną a częścią gospodarczą obiektów.
4. Zespół dworsko-parkowy w Edwardowie jest zagrożony ekspansją obiektów znajdujących się w jego bliskim sąsiedztwie. Całkowicie zatracono powiązania widokowe z krajobrazem, a rozbudowa ul. Bukowskiej bezpowrotnie zniekształciła południową część obiektu (zmiana granic parku, wycinka drzew, likwidacja ogrodzenia, przesunięcie głównej bramy, wyburzenie kilku budynków folwarku).
5. W świetle przeprowadzonych badań i analiz istnieje możliwość restytucji i częściowego przywrócenia pierwotnego układu przestrzennego w obrębie samego parku oraz odtworzenie niektórych powiązań kompozycyjnych i widokowych z folwarkiem.